

УДК 338.56:637.1

РОЗВИТОК РИНКУ МОЛОКА ТА МОЛОКОПРОДУКТІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЙОГО АДАПТАЦІЇ ДО ВИМОГ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

С.П. Ткачук, кандидат економічних наук

Уманський національний університет садівництва

Розглянуто стан та тенденції розвитку ринку молока та молокопродуктів й можливість адаптації товаровиробників до міжнародних вимог та вимог ЄС щодо якості молока та молочної продукції. Узагальнено можливі шляхи підвищення конкурентоспроможності товаровиробників молочної галузі на внутрішньому ринку і освоєння міжнародних ринків.

Постановка проблеми. Ринок молока та молочних продуктів є однією з найважливіших складових аграрно-продовольчого ринку нашої держави. Без його вдалого функціонування і успішного розвитку економіка країни не буде стабільною, а продовольча безпека і рівень життя населення залишатимуться незадовільними. Ця проблема завжди була і буде актуальною, оскільки молоко є цінним біологічним продуктом. Також важливу роль у раціоні людини відіграють масло, кефір, сири, сметана та інші молочні продукти.

Основними проблемами на ринку молока та молочної продукції залишаються: низька якість молочної сировини та молочної продукції; проблема збуту, особливо на зовнішньому ринку; низька якість технологічного оснащення молокозаводів; відсутність стандартів на молочну продукцію; недостатній захист споживачів від неякісної продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання адаптації до ринкових умов, організації конкурентного середовища в національному господарстві, обґрунтування

напрямів і механізмів розвитку ринку молока і молокопродуктів в умовах вступу України в СОТ, формування державної політики щодо стратегії і тактики підтримки галузі знайшли своє відображення у наукових працях відомих учених-економістів – В. Андрійчука, М. Ільчука, П. Березівського, П. Борщевського, В. Збарського, В. Зимовця, Т. Зрібняка, С. Кваші, І. Кириленка, Н. Скопенка, С. Камілової, М. Маліка, І. Михасюка, Т. Мостенської, М. Пархомця, Б. Пасхавера, П. Саблука, О. Шкільова, О. Шпичака, В. Юрчишина та ін.

Мета дослідження – розглянути перспективи розвитку ринку молока та молокопродуктів в Україні та його адаптацію до вимог ЄС.

Виклад основного матеріалу. Молочна галузь займає одне з перших місць в структурі харчової промисловості України і є провідною ланкою у вирішенні продовольчої проблеми країни. Адже молоко, як один з базових продуктів харчування, – це важлива складова здорового раціону.

Сьогодні для галузі характерними є різкі контрасти – одні виробники розви-

ваються успішно, інші перебувають на межі виживання. В умовах зменшення обсягів якісної сировини, зниження рівня споживання, низької купівельної спроможності населення переробні підприємства змушені працювати на межі рентабельності, виробляючи низькомаржинальну продукцію.

Розробка ефективних стратегій розвитку молокопереробних підприємств ускладнюється обмеженістю власних фінансових ресурсів, невизначеністю законодавства та відсутністю відкритої інформації про тенденції ринку молочної продукції.

Молокосировина відноситься до ресурсу, відтворення якого потребує часу відповідно до природно-кліматичних умов, додаткових витрат тощо.

Гльчук М.М. стверджує: «...за відсутності попиту продовжує скорочуватись пропозиція, в першу чергу виробництво, збільшуючи дефіцит оборотних засобів». Через розбалансованість між доходами населення та цінами на молокопродукти реальний платоспроможний попит переважної більшості сімей залишається критичним, а споживання молока та молокопродуктів – нижчим від мінімальної норми. Тільки за умов підвищення життєвого рівня населення споживання молокопродуктів може бути наближене за якісними параметрами до рекомендованих норм [1].

Україна входить до десятки найбільших світових експортерів молочних продуктів. Проте великий експорт не свідчить про великі обсяги виробництва і, що більш сумно, – внутрішнього споживання, яке наразі складає майже половину від фізіологічної норми споживання, а для більшості населення недосяжною є мінімальна норма споживання молока та молокопродуктів (табл. 1)[2].

Сьогодні ринок молока і молокопродуктів країни характеризується значним скороченням поголів'я корів у господарствах усіх категорій, зменшенням обсягів виробництва молока, зростанням цін на продукцію, зменшенням рівня платоспроможного попиту і, відповідно, кількості споживання молокопродуктів.

Значне зменшення обсягів виробництва молока (1991 р. – 22,4 млн т, 2013 р. – 11,7 млн т) відбулося через різке скорочення поголів'я молочних корів. Аналіз статистичних даних Державної служби статистики України дає підстави стверджувати, що поголів'я корів у 2013 р. в сільськогосподарських підприємствах, порівняно з 2007 р., зменшилася на 791 тис. голів, а з 1991 р., – на 5972 тис. голів.

Аналіз економічної ефективності виробництва молока в Україні свідчить, що собівартість 1 т молока в січні 2013 р. у середньому становила 3123,9 грн. Для

Таблиця 1. Динаміка фактичного середньодушового обсягу споживання молока і молокопродуктів відносно мінімальних та фізіологічних норм споживання в Україні

Продукт продовольчого кошика	Мінімальні норми харчування	Фізіологічна норма споживання	Роки					
			1990	2000	2005	2010	2011	2013
Молоко і молокопродукти	341,0	380,0	373,0	199,0	226,0	206,0	205,0	202,0
У % до мінімальної норми			109,4	58,4	66,3	60,4	60,1	59,2
У % до фізіологічної норми			98,2	52,4	59,5	54,2	53,9	53,2

Таблиця 2. Динаміка валового виробництва молока за роками, млн т

Країна	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Відхилення 2013 до 2008р., %	Відхилення 2013 до 2012р., %
Україна	11,8	11,6	11,2	11,1	11,4	11,7	-0,8	2,6
Росія	32,3	32,6	32,1	31,6	31,9	32,2	-0,3	0,9
Білорусь	6,2	6,6	6,6	6,5	6,9	7,2	16,1	4,3
Країни ЄС	153,6	151,8	152,6	154,7	156,4	156,6	1,9	0,3
Світове вироб- ництво	696,1	702,2	720,9	727,1	767,4	784,4	12,7	2,2
Частка України у світовому вироб- ництві, %	1,7	1,7	1,6	1,5	1,5	1,5	x	x

порівняння, у 2011 р. – 2327,9 грн, в 2005 р. – 921 грн. Тому, незважаючи на державні дотації та доплати, виробництво молока в 28% сільськогосподарських підприємств України є збитковим.

Однак потрібно враховувати, що висока собівартість виробництва молока пояснюється не тільки зростанням ціни на матеріальні ресурси, а й високим рівнем матеріальних витрат, зокрема, кормів на одиницю продукції, особливо концентрованих, через низький рівень забезпеченості кормами, в цілому (28–30 ц корм. од. на одну умовну голову при необхідності 52 ц корм. од.).

З даних табл. 2 видно, що в країнах ЄС спостерігається тенденція до поступового зростання обсягів виробництва молока, а світове виробництво за п'ять років збільшилось на 12,7% [2].

Нині країни із найбільшим населенням – Індія і Китай – підвищують платоспроможний попит. Так, лише у Китаї представників середнього класу, які почали краще заробляти і захотіли споживати продукти, котрі раніше їм були недоступними за ціною, вже налічується до 500 мільйонів. Отже, у найближче десятиліття дефіцит молока у світі складатиме 5–6 млн т.

Молочний ринок України характеризується тим, що його підприємства недостатньо готові до жорсткої конкуренції з потужними лідерами світового молочного ринку, в першу чергу, через недостатній рівень якості та безпечності продукції, що є важливими чинниками її конкурентоспроможності. Не просто визначити в довгому ланцюжку виробництва молочної продукції найважливішу ланку, адже практично всі фактори впливають на якість молока та готової продукції [3].

Аналіз різних точок зору вчених і практиків з питання забезпечення молокопереробних підприємств сировиною високої якості, дає підстави визначити основні чинники зниження якості молока-сировини: порушення санітарно-гігієнічних умов виробництва молока; недотримання вимог очищення; охолодження молока після доїння; неналежний первинний контроль якості; порушення умов транспортування. В результаті, надане для переробки молоко не відповідає чинним нормам за мікробіологічними показниками, має місце перевищення норм вмісту антибіотиків, пестицидів, рослинних замінників, фальсифікату молока водою тощо.

Система перевірки безпеки та якості продуктів харчування в Україні є орієнтованою на кінцевий результат. А саме, аналізу підлягають окремі зразки продукту, які вибираються контролером. У разі отримання позитивних результатів, підтверджується доброякісність продукції та реалізації підлягає вся партія. Однак такий підхід не гарантує повної безпеки та абсолютної якості продукції.

Щоби продукція була конкурентоспроможною як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку, повинні бути визначені вимоги до виробництва молока та продуктів його переробки, що виробляються та знаходяться в обігу в Україні, а також вимоги до їх пакування, маркування, контролю якості готової продукції, її зберігання, транспортування, реалізації та утилізації. Дані положення з безпеки продуктів харчування, які є обов'язковими для країн ЄС, викладено в директивах Ради європейського співробітництва НАССР (Hazard Analysis and Critical Control

Points – аналіз небезпеки та контроль критичних точок) [4].

Первинне виробництво молочної сировини повинно здійснюватися з дотриманням санітарно-гігієнічних та ветеринарних норм і правил. Виробник, який здійснює діяльність з виробництва та реалізації продуктів переробки молока, зобов'язаний організувати контроль по всьому харчовому ланцюгу за системи НАССР або інших систем забезпечення безпечності і якості (рис. 1) [7].

Товарний ринок молока і молокопродуктів має специфічні особливості, пов'язані з їх властивістю, – обмеженим часом реалізації, відповідно зменшенням радіусу доставки сировини і непридатністю до тривалого зберігання. Для забезпечення стабільної роботи виробникам повинен бути створений стабільний ринок збуту протягом всього року, гарантоване надходження молочної сировини на молокопереробні підприємства і, в результаті, безперебійна забезпечення населення продуктами першої необхідності.

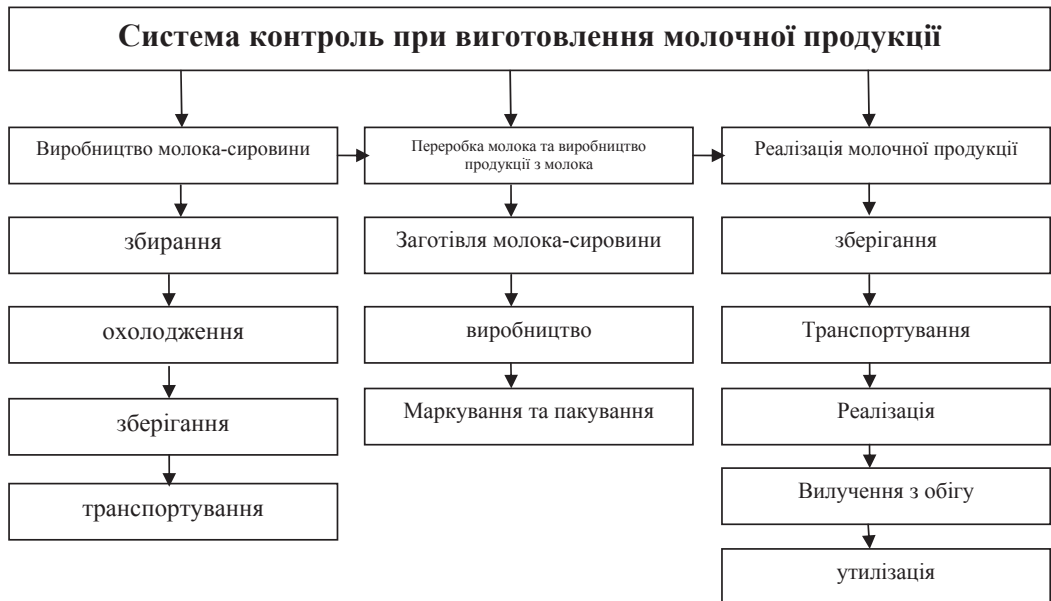

Рис. 1. Система контролю при виготовленні молочної продукції

На формування ринку молочних продуктів здійснюють вплив, крім обмежених обсягів сировини, ще й низька якість технологічного оснащення переробних підприємств, недосконало проведені маркетингові дослідження ринку та споживачів, визначеність кон'юнктури та ємності ринку (рис 2) [5].

Лише виготовляти молочну продукцію згідно зі стандартами та вимогами споживачів недостатньо, аби бути «якісним» підприємством. Відповідно до принципів менеджменту якості, успішними вважаються ті організації, що забезпечують високий рівень задоволеності споживачів, власного персоналу, сприяють успіхові постачальників та партнерів, допомагають у розв'язанні проблем суспільства і при цьому досягають довготривалих високих фінансових результатів. Для цього молочне підприємство має швидко й адекватно реагувати на зовнішні зміни, безперервно відстежувати результати своєї діяльності й відповідно вдосконалюватись. Висока якість продукції є важли-

вим показником конкурентоспроможності підприємства і має розглядатися комплексно як система [6].

Багато великих переробників молока створюють власні торгові мережі й відмовляються від співпраці з існуючими магазинами. Причина в тому, що більше третини фірм, які торгують продуктами харчування, не мають спеціального обладнання для зберігання молочної продукції (товар зберігається за температури 12–14°C замість необхідних 4°C). Через порушення технологічних вимог зберігання, якість товару погіршується і це призводить до зниження попиту.

Провідні виробники у договорі з торговими підприємствами обов'язково вносять вимогу встановлення холодильників та холодильних вітрин із постійним режимом температури, або самі здають таке обладнання в довгострокову оренду. Оператори ринку, які не мають вільних коштів для забезпечення торгівлі спеціальним обладнанням, переходять до реалізації своєї продукції через супермарке-

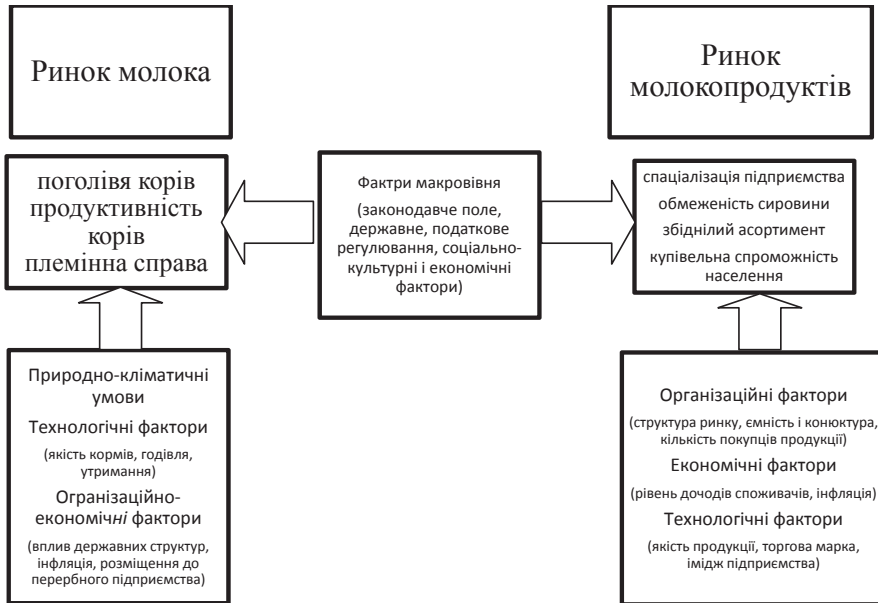

Рис. 2 Показники і фактори обмеження ринку молока і молокопродуктів в Україні

ти, що дозволяє їм відмовитися від послуг дрібних посередників і тим самим зберегти якість своєї продукції [8].

Деякі підприємства вводять споживача в оману нечіткими або такими, що не відповідають дійсності, формулюваннями на етикетці, тим самим приховуючи дійсний склад готової продукції. Бажаючи показати свої переваги, виробник ставить різноманітні декларативні маркування. Крім того, що ці позначення не несуть корисної інформації, вони й до якості не мають стосунку. Психологи доводять, що людина (споживач) легко піддається впливу зовнішніх чинників і віддає перевагу товарам, з написами на маркуванні «біо», «еко», «натур» тощо. Однак під час перевірок виробники не завжди можуть надати докази своїх екологічних заявок.

Молочні продукти у вітчизняних магазинах за ціною політикою майже досягли європейського рівня, але над якістю вітчизняному товаровиробнику необхідно ще попрацювати. Наприклад, вимоги щодо вмісту бактерій становлять 400 тис./см³ та 300 тис./см³ (для молока вищого ґатунку), але наші виробники молокопродуктів добре знають, що такі показники молока у вітчизняних здавальників зустрічаються вкрай рідко. Практично все молоко, що надходить на переробку з молокоприймальних пунктів, є несортним. Тому добросовісним виробникам для доведення молока до норми доводиться ставити бактофути – спеціальні апарати для зниження мікробної забрудненості молока без теплової обробки і додавання хімічних речовин. Майже не залишилось великих молокопостачальних підприємств, сировина надходить переважно з підсоб-

них господарств або дрібних фермерських господарств і заготівельники констатують надзвичайно низьку його якість. Додаткові ж заходи, що застосовують підприємства для забезпечення якості молока, в кінцевому підсумку позначаються на вартості готової продукції.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Ефективність діяльності молокопродуктового підкомплексу забезпечує високопродуктивне молочне скотарство. В Україні необхідно створити сприятливі умови для залучення інвестицій у цю галузь. На державному рівні приймається чимало програм, однак вони мають лише декларативний характер.

Важливе значення для ефективного функціонування молока і молокопродуктів на національному рівні має запровадження внутрішнього фінансового стимулювання виробників сировини і ліквідація цінового диспаритету з урахуванням інтересів усіх учасників молокопродуктового підкомплексу. Основним чинником при встановленні закупівельних цін на молоко має стати його якість.

Враховуючи національні та світові тенденції у виробництві молока, слід зазначити, що в ситуації, яка склалася, для забезпечення власного населення молоком і молочними продуктами, Україна може стати імпортозалежною, якщо не нарощуватиме власне виробництво. Держава має здійснювати заходи правового, економічного, соціального, екологічного та організаційного характеру, формувати політику, спрямовану на подолання кризових явищ у тваринництві та його розвиток, а також підтримку переробників молока.

Література

1. Ільчук М.М. Виробництво молока та ринок молокопродуктів. – К.: Аграрна наука, 2001. – 217 с.
2. Говорушко Т.А., Дуда В.П. Продовольчий ринок молока України, його розвиток та перспективи // Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. – 2013. – 18, Вип. 1/1. – С. 102–104.

3. Мировой рынок молочной продукции, 2011–2013 годы // Пищепром Украины. – 2013. – № 18 (226). – С. 13–17.
4. Руда Т. П. Управління виробничими ризиками молокопереробних підприємств: Автореф. дис... канд. екон. наук. / Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки». К., 2012. – 20 с.
5. Тошина М. Механізм стабілізації ринку молока і молокопродукції України в умовах обмеженості ресурсів // Наука молода. – 2008. – №9. – С. 48–51.
6. Василенко О.М. Розвиток молочного скотарства в контексті інтеграції України у світову економіку // Економіка АПК. – 2008. – №2. – С. 34–36.
7. Світова організація торгівлі (СОТ) – правова та інституціональна основа світової торговельної системи // Українська асоціація імпортерів та експортерів. – Режим доступу: <http://www.uaie.org>
8. Бондаренко В. М. Розвиток ефективного виробництва молока та його промислової переробки в Україні // Пропозиція АПК. – 2008. – №5. – С. 61–64.

АННОТАЦІЯ

Ткачук С.П. Развитие рынка молока и молокопродуктов Украины в условиях его адаптации к требованиям Европейского Союза // Биоресурсы и природопользование. – 2015. – 7, № 1–2. – С. 145–151.

Рассмотрено состояние и тенденции развития рынка молока и молокопродуктов, а также возможность адаптации товаропроизводителей к международным требованиям и требованиям ЕС относительно качества молока и молочной продукции. Выделены возможные пути повышения конкурентоспособности товаропроизводителей молочной отрасли, как на внутреннем рынке, так и возможность освоения международных рынков.

SUMMARY

S. Tkachuk. Market development milk and dairy Ukraine under its adaptation to the requirements of the European Union // Biological Resources and Nature Management. – 2015. – 7, № 1–2. – P. 145–151.

In the article the state is considered and progress of market of milk trends, and also possibility of adaptation of commodity producers to the international requirements and requirements of ES, in relation to qualities of milk products. Generalized possible directions of increase of competitiveness of commodity producers of milk industry, as at the internal market and possibility of mastering of international markets.